

НАУКОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІОЕКОНОМІКИ

© 2014 БАЙДАЛА В. В., БУТЕНКО В. М.

УДК 338.244

Байдала В. В., Бутенко В. М. Наукові засади соціальної відповідальності біоекономіки

Метою статті є дослідження сучасних наукових трактувань сутності категорії «соціальна відповідальність», розгляд наукових засад соціальної відповідальності біоекономіки, а також визначення того, як співвідноситься поняття біоекономіки з принципами сталого розвитку. У результаті дослідження було запропоновано визначення соціальної відповідальності біоекономіки як такої філософії її розвитку, яка ґрунтується на засадах сталості та усвідомленні наслідків, а також на необхідності здійснювати вплив на формування соціальних норм, що базуються на соціо-еколого-економічному світогляді. Обґрунтовано, що соціальна відповідальність тісно пов'язана зі сталим розвитком, а сталий розвиток, у свою чергу, можливий у результаті імплементації біоекономіки. Виділено соціальні ефекти розвитку біоекономіки на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Порівняльний аналіз переваг і недоліків розвитку біоекономіки дозволив зробити висновок щодо компетенції соціальної відповідальності біоекономіки. Перспективи подальших досліджень вбачаються у формуванні принципів соціального партнерства як платформи для діалогу між владою, бізнесом і суспільством з метою переходу до біоекономіки.

Ключові слова: біоекономіка, соціальна відповідальність, сталий розвиток, соціальні ефекти, соціальні норми.

Рис.: 1. **Бібл.:** 16.

Байдала Вікторія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: baydala1@yandex.ru

Бутенко Віра Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ (вул. Миру, 24, Суми, 40007, Україна)

E-mail: butenko-vera5@yandex.ru

УДК 338.244

Байдала В. В., Бутенко В. М. Научные основы социальной ответственности биоэкономики

Целью статьи является исследование современных научных трактовок сущности категории «социальная ответственность», рассмотрение научных основ социальной ответственности биоэкономики, а также определение того, как соотносится понятие биоэкономики с принципами устойчивого развития. В результате исследования было предложено определение социальной ответственности биоэкономики как такой философии ее развития, которая основывается на принципах устойчивости и осознании последствий, а также необходимости оказывать влияние на формирование социальных норм, основанных на социо-эколого-экономическом мировоззрении. Обосновано, что социальная ответственность тесно связана с устойчивым развитием, а устойчивое развитие, в свою очередь, возможно в результате имплементации биоэкономики. Выделены социальные эффекты развития биоэкономики на локальном, региональном, национальном и глобальном уровнях. Сравнительный анализ преимуществ и недостатков развития биоэкономики позволил сделать вывод о компетенции социальной ответственности биоэкономики. Перспективы дальнейших исследований видятся в формировании принципов социального партнерства как платформы для диалога между властью, бизнесом и обществом с целью перехода к биоэкономике.

Ключевые слова: биоэкономика, социальная ответственность, устойчивое развитие, социальные эффекты, социальные нормы.

Рис.: 1. **Библ.:** 16.

Байдала Виктория Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: baydala1@yandex.ru

Бутенко Вера Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры социально-экономических дисциплин, Сумской филиал Харьковского национального университета внутренних дел (ул. Миру, 24, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: butenko-vera5@yandex.ru

UDC 338.244

Baidala V. V., Butenko V. M. Scientific Bases of Social Responsibility of Bioeconomy

The article is aimed at the study of the current scientific interpretations of substance of the «social responsibility» category, at the reviewing of scientific bases of the social responsibility of bioeconomy, as well as the determination of how the bioeconomy concept is correlated with the principles of the sustainable development. As a result of the study, a definition of social responsibility of bioeconomy as a development philosophy, which is based on the principles of sustainability and the consciousness of consequences, as well as the need to influence the formation of social norms, based on the socio-ecological-economic mentality, was proposed. It was grounded, that social responsibility is closely linked to the sustainable development, and the sustainable development, in turn, is possible as a result of the bioeconomy implementation. The social effects of development of bioeconomy at the local, regional, national and global levels were highlighted. The comparative analysis of the advantages and disadvantages of development of bioeconomy has led to conclusion on the competence of social responsibility of bioeconomy. Prospects of the further researches are seen in the formation of the principles of social partnership as a platform for dialogue between the Government, business and society, to facilitate the moving to the bioeconomy.

Key words: bioeconomy, social responsibility, sustainable development, social effects, social norms.

Pic.: 1. **Bibl.:** 16.

Baidala Viktoriia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

Butenko Vira M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Socio-economic Disciplines, Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs (vul. Myru, 24, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: butenko-vera5@yandex.ru

Як показує досвід розвинутих країн світу (ЄС, США та інших), подальший економічний розвиток пов'язується з імплементацією біоекономіки, заснованої на знаннях. На даний момент у цих країнах

вже створено та прийнято державні програми розвитку біоекономіки. Вичерпність ресурсів та екологічні катастрофи глобального масштабу приводять до розуміння того, що прибуток більше не може бути (в усякому разі –

не повинен бути, на нашу думку) головною рушійною силою розвитку людства, оскільки ми повинні розуміти, що несемо відповідальність за можливість життя та взагалі виживання майбутніх поколінь. Відтак, усе більшої актуальності набуває така категорія, як соціальна відповідальність, дослідженню наукових основ якої присвячена дана стаття.

Теоретичні основи концепції соціальної відповідальності сформульовано у працях багатьох вчених, серед яких Ф. Котлер [1], С. Амосов [2], О. Полякова [3], І. Ворончак [4], О. Зінченко [5], О. Плахотний [6], О. Степанова [7] та інші.

У наукових дослідженнях, присвячених визначенню сутності соціальної відповідальності, можна зустріти різні терміни, які характеризують її так: «соціальна відповідальність бізнесу», «корпоративна соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна сприйнятливність», «корпоративна соціальна діяльність», «корпоративна соціальна добросовісність», «етика бізнесу», «корпоративне громадянство» та ін. Наведені визначення стосуються різних рівнів і видів соціальної відповідальності, але в основному вони пов'язані із тлумаченням соціальної відповідальності на рівні окремого суб'єкта господарювання. Що стосується соціальної відповідальності саме біоекономіки, то це питання є практично недослідженим.

Ми пропонуємо розглянути соціальну відповідальність більш широко, враховуючи світовий тренд формування та розвитку біоекономіки, в якій соціальна відповідальність не виступає як суспільно нав'язана функція, а притаманна внутрішньо, вбудована в неї, є її невід'ємною складовою.

Метою статті є дослідження сучасних наукових трактувань сутності категорії «соціальна відповідальність», розгляд наукових засад соціальної відповідальності біоекономіки, а також визначення того, як співвідноситься поняття біоекономіки із принципами сталого розвитку.

Втілення будь-якої нової парадигми розвитку суспільства вимагає, перш за все, ретельного дослідження, наскільки це можливо, якомога більшої кількості можливих наслідків її імплементації. У даному зв'язку переведенню економіки на «біорейки» повинні передувати аналіз та оцінка комплексу можливих результатів. Наприклад, негативне ставлення до ГМО, що сформувалося в європейському соціумі, призвело до практично повної заборони їх використання, незважаючи на відсутність достовірних доказів їх шкідливого впливу. На противагу, за відсутності негативного ставлення суспільства до біотехнологічних культур у США або Бразилії площа посів генетично змінених кукурудзи чи сої має значну питому вагу в загальному обсязі посівних площ, як і обсяги експорту даної продукції на світових ринках. Відтак, приходимо до висновку щодо необхідності створення в суспільстві відповідного ставлення до того чи іншого явища з метою уникнення необгрунтованого упередженого відношення до новачок, пов'язаних з формуванням біоекономіки, що приводить нас до необхідності дослідження категорії соціальної

відповідальності в контексті становлення та розвитку економіки біологічного походження (*biobased economy*).

Питання термінологічної визначеності належить до найважливіших у науці. Що стосується терміна «соціальна відповідальність», то вивчення наукових джерел показало відсутність однозначного тлумачення цієї категорії. Активні дискусії серед науковців з цього приводу розпочалися ще в середині 50-х рр. минулого століття. Зокрема, визначення соціальної відповідальності дають Р. Хачатуров і Р. Ягутян. Під соціальною відповідальністю вони розуміють дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок, вони зобов'язані нести додатковий обов'язок особистого чи майнового характеру [8].

О. Плахотний вважає, що поняття відповідальності поєднує дві форми, два різні види відповідальності: 1) відповідальність як реакція суспільства на поведінку індивіда (суспільна відповідальність); 2) відповідальність як система відповідей індивіда на вимоги суспільства (особиста відповідальність). З одного боку, суспільство покладає на індивіда обов'язок вчиняти соціально корисні вчинки, а з іншого – воно зобов'язано сприяти суб'єкту у здійсненні ним своїх прав та обов'язків і несе за це відповідальність [6].

Белов А. В. визначав соціальну відповідальність як свідоме та добровільне покладення на себе зобов'язань прогнозувати та враховувати у своїй діяльності соціально значущі її наслідки, попереджувати чи мінімізувати ризики та збитки по відношенню до інших суб'єктів та природи, а також проявляти піклування про інших членів суспільства. Крім того, він простежив такі особливості соціальної відповідальності: а) вона містить ініціативний характер; б) надає перевагу або суспільному суб'єкту, або ж індивідуальному суб'єкту, котрий, ймовірно, трактується як представник суспільства чи соціальної групи; в) надає перевагу компромісу між суспільними інтересами та цілями, з одного боку, та індивідуальними, професійними, етичними і т. д. устремліннями, з іншого; г) поведінка людей у контексті соціальної відповідальності визначається, здебільшого, очікуваннями людей щодо соціальної позиції суб'єкта у формуванні соціально визначених атрибутів конкретних соціальних груп [9].

Заслугує на увагу внесок М. Schwartz та А. Carroll, які розробили трьохсферну модель соціальної відповідальності, до структури якої входять такі складові, як економічна, етична та правова відповідальність [10].

На думку Дейч М. Є., соціальна відповідальність є системою взаємовідносин між особою (організацією) та суспільством, яка базується на вільному волевиявленні та соціальних нормах, визначається певною поведінкою, спрямованою на безпеку, розвиток та узгодження інтересів сторін відносин. У процесі формування сталого розвитку між членами суспільства формуються відносини через певні права та обов'язки. Сутність соціальної відповідальності полягає в обов'язку суб'єкта виконувати вимоги, що висуває йому суспільство, держава та індивіди для забезпечення впорядкованості, стабільності соціальних відносин у різних сферах життєдіяльності.

[11]. Схожу точку зору висловлює І. Семякін, коли визначає соціальну відповідальність як обов'язок індивіда виконувати відповідні політичні, юридичні та моральні вимоги, які встановлюються суспільством, державою чи колективом [12].

Т. О. Чепульченко розглядає відповідальність як форму взаємозв'язку і взаємодії суспільства й особи. Відповідно, соціальна відповідальність визначається як «підзвітність, як відношення особи до соціальних вимог, що виражається в конкретних діях, як свідомо-вольове відношення людини до пред'явлених суспільством вимог і обов'язок неухильного їх дотримання, як відповідна позитивна чи негативна оцінка діяльності людини з боку суспільства» [13].

Враховуючи все вищезазначене та в контексті актуальності розвитку біоекономіки на сучасному етапі, постає необхідність наукового теоретичного обґрунтування терміна «соціальна відповідальність біоекономіки». Ми пропонуємо трактувати дану категорію таким чином.

Соціальна відповідальність біоекономіки – така філософія її розвитку, яка ґрунтується на засадах сталості та усвідомленні наслідків, а також на необхідності здійснювати вплив на формування соціальних норм, що базуються на соціо-еколого-економічному світогляді. У даному зв'язку варто підкреслити, що соціальні норми представляють собою ідеальні зразки (шаблони), які рекомендують те, що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити в конкретних ситуаціях.

Соціальні норми відображають інтереси суспільства, а оскільки інтереси суспільства змінюються, соціальні норми повинні змінюватися також, відображаючи інтереси сьогодення. Саме тому ми включаємо до сфери соціальної

відповідальності біоекономіки формування соціальних норм, які корелюють із принципами сталого розвитку.

У свою чергу, сталий розвиток передбачає інтегрування цілей високої якості життя, здоров'я та добробуту із соціальною справедливістю, забезпеченням здатності планети підтримувати життя у всьому її розмаїтті. Ці соціальні, економічні та екологічні цілі є взаємозалежними та такими, що взаємно підтримуються. Сталий розвиток може сприйматися як шлях до вираження ширших очікувань суспільства в цілому [14].

Сталий розвиток має на меті задоволення потреб суспільства, що живе в межах екологічного потенціалу планети і уникає загрози для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Сталий розвиток має три виміри – економічний, соціальний та екологічний, які є взаємозалежними; наприклад, знищення бідності вимагає як захисту навколишнього середовища, так і соціальної справедливості. Соціальна відповідальність тісно пов'язана зі сталим розвитком [14]. На підтримку цієї тези наведемо думку А. Колота, що для забезпечення сталого розвитку соціальна відповідальність має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність або втілення в життя проєктів інноваційного розвитку [15].

Оскільки сталий розвиток пов'язаний із соціальними, економічними та екологічними цілями, що є спільними для всіх людей, і досягнення яких можливе за рахунок розвитку біоекономіки, він може використовуватися як шлях до об'єднання очікувань суспільства, яке прагне діяти відповідально. Таким чином, мета соціальної відповідальності біоекономіки сприятиме сталому розвитку.

Цілісне уявлення про структуру та наслідки імплементації біоекономіки дає схема, представлена на рис. 1.

Рис. 1. Структурно-логічна схема біоекономіки

Джерело: розроблено на основі [16].

Беручи до уваги можливий масштаб і комплексність соціального ефекту від розвитку біоекономіки, як показано на рис. 1, варто докладніше розглянути можливі як позитивні, так і негативні наслідки даного процесу. Ми вважаємо за потрібне згрупувати позитивні соціальні ефекти біоекономіки відповідно до рівня прояву ефекту – локального, регіонального, національного та глобального.

На локальному рівні варто очікувати таких ефектів: створення нових робочих місць, пом'якшення тиску соціальних проблем, особливо на депресивних територіях, покращення соціальної інфраструктури місцевого рівня, покращення добробуту населення, можливість задовольнити основні соціальні потреби на локальному рівні; збільшення споживання екологічно чистих та органічних продуктів харчування; запровадження новітніх біотехнологій на рівні домашнього господарства, комунальних, транспортних служб; переробка відходів домашнього господарства; забезпечення лікарськими засобами біологічного походження; надання екологічних послуг (очищення забруднених ґрунтів та водойм, переробка відходів, реклама екологічної продукції, товарів і послуг); екологічний моніторинг локального рівня для надання інформації про стан довкілля (контроль за викидами промислових підприємств, рівень забруднення промислових майданчиків і прилеглих до них районів), створення безпечніших умов праці.

На регіональному рівні можливий прояв таких ефектів: зменшення відтоку інтелектуального капіталу; підтримка соціальних програм регіонального рівня; створення ефективної енергоощадної транспортної системи (екологічний громадський транспорт); впровадження раціональної системи землекористування; створення екологічного інформаційного сервісу (оцінка екологічного впливу виробництва на довкілля, розповсюдження екологічної інформації), забезпечення професійноорієнтованої екологічної освіти.

Для національного рівня характерні такі ефекти: розвиток науки, зниження швидкості депопуляції та стабілізація кількості населення; зменшення залежності енергетичної системи країни від викопних джерел (використання біопалива, сонячної та інших альтернативних видів енергії в транспортній, житлово-комунальній та інших сферах), поліпшення навколишнього середовища; формування системи здорового способу життя; збільшення площі і кількості заповідників, зоопарків, ботанічних садів, національних парків, рекреаційних зон; проведення сертифікації та екологічного маркування виробленої продукції; розвиток «зеленого туризму»; екологічний моніторинг (створення інформаційної бази про стан і динаміку змін природного середовища, аналіз об'єктів, причин, наслідків порушення екологічної стабільності та прийняття рішень про їх усунення).

І нарешті, на глобальному рівні – більш рівномірний розподіл енергії, води та продовольства між країнами та людьми; збереження біорізноманіття флори та фауни планети; збільшення частки заповідних територій у всіх екосистемах.

Для повноти аналізу необхідно зазначити також низку можливих негативних впливів біоекономіки, які

можна передбачити на даний момент часу. Зокрема, це поява дилеми «їжа – паливо» та пов'язане з цим зростання цін на продовольство; невизначеність у довгостроковій перспективі наслідків впливу генно-модифікованих організмів, інших продуктів біо-, нано-, інфотехнологій; можливе зменшення біорізноманіття внаслідок широкого використання сільськогосподарських культур, які не вражаються певними шкідниками чи хворобами; а також можливе зменшення загальних обсягів споживання внаслідок втілення концепції «раціонального обмеження» (переважно для розвинутих країн).

Співставлення переліку можливих вигод і мінусів біоекономіки підводить до висновку про доцільність розвитку даного тренду, особливо враховуючи той факт, що сукупність проаналізованих нами соціальних ефектів свідчить про соціальну відповідальність біоекономіки. Таким чином, на питання про те, чи є біоекономіка соціально відповідальною, ми даємо цілком ствердну відповідь.

ВИСНОВКИ

У відповідності до поставленої мети даного дослідження приходимо до висновку, що такий актуальний напрям розвитку в сучасному світі, як біоекономіка, є соціально відповідальним. При цьому, під соціальною відповідальністю біоекономіки ми пропонуємо розуміти таку філософію її розвитку, яка ґрунтується на засадах сталості та усвідомленні наслідків, а також на необхідності здійснювати вплив на формування соціальних норм, що базуються на соціо-еколого-економічному світогляді.

Надзвичайно актуальним на сучасному етапі є зміна ідеології споживання, світогляду та системи цінностей людини, перехід від суспільства споживання до суспільства збалансованого розвитку, соціо-біо-екологічного суспільства (*biobased society*), запровадження системи виховання, націленої на формування соціо-еколого-ціннісного світогляду. Усе це, на нашу думку, є сферою компетенції соціальної відповідальності біоекономіки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у формуванні принципів соціального партнерства як платформи для діалогу між владою, бізнесом і суспільством з метою переходу до біоекономіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі. / Пер. з англ. С. Яринич. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с.
2. Амосов С. О. Проблеми розвитку соціально-відповідального бізнесу / С. О. Амосов // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 25 листопада 2010 р. / За заг. ред. проф. О. Ю. Амосова. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2010. – С. 120 – 122.
3. Полякова О. М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні / О. М. Полякова // Соціально-економічні питання Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 44. – С. 279 – 283.
4. Ворончак І. О. Ієрархічні рівні соціальної відповідальності бізнесу: сутність та особливості управління / І. О. Ворончак // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2012. – № 2 (12). – С. 190 – 202.

5. Зінченко О. І. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку / О. І. Зінченко, А. М. Хімченко // Бізнес Інформ, 2013. – № 4. – С. 281 – 286.

6. Плахотний А. Ф. Проблемы социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – Киев : Вища шк., 1981. – 191 с.

7. Степанова О. В. Економічні принципи соціальної відповідальності підприємств // Продовольчий комплекс України: проблеми теорії та практики : матеріали наукових читань (12 травня 2006 р.) / Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ, 2006. – С. 174 – 179.

8. Хачатуров Р. Л. Юридическая ответственность / Р. Л. Хачатуров, Р. Г. Ягутян. – Тольятти : Международная академия бизнеса и банковского дела, 1995. – 200 с.

9. Белов А. В. Понятие социальной ответственности в современной социальной философии / А. В. Белов // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – № 3 (Том 47). – С. 17.

10. Schwartz M. 2003. Corporate social responsibility: a three-domain approach / M. Schwartz, A. Carroll // Business Ethics Quarterly. – Vol. 13(4). – P. 509.

11. Дейч М. Є. Теоретико-методологічні підходи до застосування соціальної відповідальності при формуванні умов сталого розвитку / М. Є. Дейч // Вісник Донецького національного університету, сер.: Економіка і право. – 2011. – № 2. – С. 61 – 67.

12. Семякин М. Н. Источники российского гражданского права: проблемы теории и практики / М. Н. Семякин. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – 389 с.

13. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сучасність / Т. О. Чепульченко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІБЦ «Політехніка», 2010. – № 1(5). – 142 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkpi/Soc/2010_1/Chepulchenko.pdf

14. ISO 26000 – Social responsibility [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>

15. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.confue.org/ua/competitiveness/csr.htm

16. Василов Р. Г. Биотехнология как основа развития российских регионов и евразийской интеграции / Р. Г. Василов [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.biorosinfo.ru/Glavnaya%20tema/2014/Rountable_Open%20Innov/Vasilov.pdf

REFERENCES

Amosov, S. O. "Problemy rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu" [Problems of socially responsible business]. *Derzhavna rehuliuвання sotsialnoho pidprijemnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu*. Kharkiv: Mahistr, 2010.120-122.

Belov, A. V. "Poniatie sotsialnoy otvetstvennosti v sovremennoy sotsialnoy filosofii" [The concept of social responsibility in modern social philosophy]. *Izvestiia Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, vol. 47, no. 3 (2010): 17-.

Chepulchenko, T. O. "Sotsialna vidpovidalnist: poniattia ta suchasnist" [Sustainability: the concept and present]. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkpi/Soc/2010_1/Chepulchenko.pdf

Deich, M. Ye. "Teoretyko-metodolohichni pidkhody do zastosuvannya sotsialnoi vidpovidalnosti pry formuvanni umov staloho rozvytku" [Theoretical and methodological approaches to the use of social responsibility in shaping the conditions for sustainable development]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Serii "Ekonomika i pravo"*, no. 2 (2011): 61-67.

"ISO 26000 – Social responsibility" <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>

Khachaturov, R. L., and Yagutian, R. G. *Yuridicheskaia otvetstvennost* [Legal responsibility]. Toliatti: Mezhdunarodnaia akademiia biznesa i bankovskogo dela, 1995.

Kotler, F., and Li, N. *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty iakomoha bilshe dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva* [Corporate Social Responsibility. How do as much good for your company and society]. Kyiv: Standart, 2005.

Kolot, A. M. "Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: evoliutsiia ta rozvytok teoretychnykh pohliadiv" [Corporate social responsibility: the evolution and development of theoretical views]. <http://www.confue.org/ua/competitiveness/csr.htm>

Poliakova, O. M. "Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist v Ukraini" [Corporate social responsibility in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 44 (2013): 279-283.

Plakhotnyy, A. F. *Problemy sotsialnoy otvetstvennosti* [Issues of social responsibility]. Kyiv: Vishcha shkola, 1981.

Semiakin, M. N. *Istochniki rossiyskogo grazhdanskogo prava: problemy teorii i praktiki* [Sources of Russian civil law: theory and practice problems]. Moscow: YurLitinform, 2010.

Stepanova, O. V. "Ekonomichni pryntsyipy sotsialnoi vidpovidalnosti pidprijemstv" [The economic principles of social responsibility of enterprises]. *Prodovolchyi kompleks Ukrainy: problemy teorii ta praktyky*. Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NANU, 2006. 174-179.

Schwartz, M., and Carroll, A. "Corporate social responsibility: a three-domain approach". *Business Ethics Quarterly*, vol. 13 (4) (2003): 509-.

Voronchak, I. O. "Iierarkhichni rivni sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu: sutnist ta osoblyvosti upravlinnia" [Hierarchical levels of social responsibility: the nature and characteristics of management]. *Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, no. 2 (12) (2012): 190-202.

Vasilov, R. G. "Biotekhnologiiia kak osnova razvitiia rossiyskikh regionov i evraziyskoy integratsii" [Biotechnology as a basis for the development of Russian regions and Eurasian integration]. http://www.biorosinfo.ru/Glavnaya%20tema/2014/Rountable_Open%20Innov/Vasilov.pdf

Zinchenko, O. I., and Khimchenko, A. M. "Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist v Ukraini: suchasni realii ta perspektyvy rozvytku" [Corporate social responsibility in Ukraine: realities and prospects]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013): 281-286.